

СТАРОЗАВЕТНА ЖРТВЕНА ЗАЈЕДНИЦА СА БОГОМ

Човек је центар свега што је створено у овоме свету и као такав везује сву творевину чинећи један јединствени физички свет. Главни смисао човековог живота у овоме свету и његов крајњи циљ поред осталог је и у томе да има удео у Божанском животу. Због тога човек у односу на Бога нема потпуну самосталну егзистенцију, јер треба да тежи сједињењу са Богом. Богу није потребно сједињење са човеком, али је сједињење са Богом човеку потребно. Сједињујући се са Богом у заједницу тиме човек почиње остваривати свој циљ већ у овоземалском животу.

Кад је реч о заједници између Бога и човека онда се може говорити о тој заједници у времену до Христа и после Христа, о старозаветним могућностима приближавања Богу и о новозаветној заједници Бога и човека. Овде неће бити говора о новозаветној заједници оствареној преко Господа Исуса Христа, него о могућностима старозаветног човека да оствари заједницу са Богом. С обзиром на удаљени положај старозаветног човека од Бога који је проузрокован првородним грехом и човекове могућности прилажења Богу су биле мале. Ово је опет условавало врло лабаву везу човека и Бога. Иако је старозаветни човек био свестан малих могућности јединства са Богом, ипак се није предавао и није малаксавао у покушајима да оствари могућу заједницу са Богом. Старозаветни човек је веровао у милост Божју и због тога није губио наду. Ово изражава и Псалмопевац када каже: „ Из дубине вичем теби, Господе” (Пс 129,1), или: „ Господе, вичем к теби, похити к мени, чуј глас мојења мојега, кад вичем к теби” (Пс 140,1). Покушај приближења човека Богу у Старом завету најуспешније се очитује на богослужбеним скуповима. Пошто је жртвоприношење било централно место старозаветног богослужења, то се преко њега остваривао и најприснији контакт са Богом.

Сама жртва као приношење божанству датира још од најстаријих времена живота човековог на земљи. Уопште узевши, жртва је стара колико и човек. Једна дубока унутрашња законитост у природи и људима захтева, проузрокује жртву. Погледајмо само жита. Када се баци у земљу оно умире да би стабљика и клас као нови живот живели. Многе генерације биљака и животиња су пре много година пропале жртвујући се за будући живот. Шта је било са некадашњим великим и моћним народима? Они су нестали, али су ипак нешто оставили од онога што су створили онима који за њима долазе. Свака генерација се жртвује за следећу. Заједнички живот у породици, друштву, народу могућ је само кроз жртву коју појединац подноси. На тај начин се одржава целина и тако се може одржати једна за-

једница¹⁾). Под жртвом се подразумева предавање, приношење једне вредности другој, која се самим тим наглашава више од оне прве. Тако се жртвује део уместо целине, имање ради здравља, здравље ради постизавања виших, духовних вредности. При томе је најважније да жртвована вредност у субјективном схватању жртве важи као објективно мања, другим речима, да жртвом у субјективном уверењу онога који приноси жртву буде признат објективни светски поредак²⁾). Жртва се може принети, или се сам жртвовати, у служби извесне вредности која је достојна жртве, то јест поуздања у један други свет. Без овога достојног добра, у чије име се нешто жртвује, сама жртва би се срозала на недостојну бесмислицу и нелогичност. Код жртве је најважнија висина вредности ради које се жртва приноси. Вредност, смисао и оправдање жртве лежи у афирмисању, признавању и остваривању извесне објективне више вредности³⁾). Под жртвом подразумевамо још и добровољни губитак који извесна личност или заједница подноси ради неког вишег циља⁴⁾). Свака жртва представља извешан губитак, али сваки губитак није жртва. Нема жртве без свести о жртви⁵⁾, и ако тога нема онда то није права жртва.

У крајњем остварењу жртвеног приношења имамо и највиши стваралачки и вредноснотворни акт за који је човек способан. Овакав човечији став произилази из уверења да постоје објективне вредности, да разлика између нижег и вишег није само субјективно уображење, и да међу различитим вредностима мора да постоји једна највиша, која служи као мерило за све друге вредности⁶⁾). Та највиша вредност јесте Бог. Најузвишенија жртва коју човек може поднети јесте жртвовање божанству. Та жртва прелази овоземаљске оквири, јер се упућује тамо где човек својим моћима не може чинити ништа. Један жртвени акт је признавање Божје власти и не може се замислити без послушности и оданости Богу⁷⁾). Овако приношење јесте религијско приношење. Оно је централни акт религије уопште: позитивно признање односа између човека и природне силе у коју он верује и од које се осећа зависним⁸⁾). Жртва божанству може да се посматра само као битни саставни део религијског живота. И поред разноликости схватања новије историје религије о жртви, она је у суштини дар божанству⁹⁾). Она је дар божанству кроз који се човек уздиже ка Богу. По својој намени постојале су разне жртве: из почасти, жртве заједнице и искупитељске жртве. У првим се одаје поштовање Богу и изражава се зависност човекова. У другим је тежња за сједињењем људи с Богом и међу собом. Треће су жртве — жртве мира, искупљења, поправања онога што се погрешило¹⁰⁾.

¹⁾ T. Klein — H. Rinn, Das Buch vom Opfer, München 1934, 5

²⁾ A. Vorbichler, Das Opfer auf den uns heute nach erreichbaren älfesten stufen der Menschheits geschichte, Mödling 1956, 4

³⁾ Исто, 5.

⁴⁾ B. Götz, die Bedeutung des Opfers bei den Völkern, Leipzig 1933, 80

⁵⁾ Исто, 3

⁶⁾ A. Vorbichler, пом дело 6

⁷⁾ G. Pall, Der Opfercharakter des Erlösungswerbes, Regensburg 1915, 8

⁸⁾ A. Vorbichler, пом дело 180

⁹⁾ P. D. Schötz, Schuld-und Sündopfer in Aiter Testament, Breslou 1930. 1

¹⁰⁾ Исто 2

Жртвовање у оквирима религије води своје порекло још од првих људи. Идеја жртве прониче собом све религије, како старог тако и новог света, но њена форма је до бесконачности разноврсна. Ако хоћемо да нађемо и сагледамо најстарију, а у исто време и најјаснију и најуспешнију жртву, онда ћемо је наћи у Светом писму Старог завета. Ту је она представљена у најчистијем виду, као символ односа Бога и човека¹¹⁾.

У целом старом свету, па и код Јевреја, жртва је била главна ствар богослужења. Свест о зависности од нечега натприродног будила је код старих народа потребу за приношењем жртава. Исто тако је код Јевреја свест о зависности од Јахвеа будила потребу за приношењем жртава једном Богу — Јахвеу. Јевреји су приносили жртве старацима се да умилостиве Бога, у случајевима када су згрешили¹²⁾, или су приносили жртву захвалности, после успеха или успешног мољења. Израилски култ, па самим тим и приношења жртава, битно се разликовао по својој форми од сваког другог култа, богослужења¹³⁾.

У Израиљу жртва води порекло од прастарих времена. Сведочанство о првом приношењу жртава налазимо у Књизи Постања, где се описује како су Кајин и Авељ приносили жртве. Мојсије пише: „А после неког времена догоди се те Кајин принесе Господу принос од рода земаљског. А и Авељ принесе од првина стада својега и од њихове претилине“ (4, 3-4). За прве жртве није било толико важно како се приносе колико да се оне заиста приносе Богу Израиљеву. И не само да су се у најстарија времена у Израиљу приносиле жртве, него су оне приношене и у сва времена и њихов значај је увек био велики. Приношење жртава у стара времена се настављало по наслеђеној пракси отаца, а касније по Божјем закону добијеном преко Мојсија. У почетку је сва пажња обраћена на количину и ваљаност дарова. Касније се пак све сводило на скрупулозно извршавање закона, то јест гледало се пре свега на ритуал¹⁴⁾. Податке о врстама жртава налазимо у Трећој књизи Мојсијевој. Оне су овде подељене на пет врста: жртве паљенице, за грехе, за вољне и невољне грехе, жртве мира — изражавања благодарности Богу и бескрвне жртве. Од свих пет врста четири су биле крвне — живе, док је последња била у приношењу земаљских плодова¹⁵⁾.

И поред бројности и разноликости жртава код Јевреја је, после њиховог изласка из Египта, установљена нова жртва — пасхална. Пасхална жртва је постала значајна у јеврејском богослужењу јер се њоме означавао и прослављао сваке године дан избављења из мисирског ропства. То није било обично, него натприродно избављење из ропства. И на овај празник понављало се у исти дан и час све оно што се десило приликом изласка Јевреја из Мисира. О овоме се говори у Књизи Изласка: „И рече Господ Мојсију и Арону у земљи Мисирској . . .

¹¹⁾ А. Бронзов, Жртва, Православная богословская энциклопедия V, Петроград 1904, 553

¹²⁾ Исто

¹³⁾ J. Wellhausen, Prolegomena zur Geschichte Israels, Berlin 1899, 54

¹⁴⁾ Исто 61

¹⁵⁾ Бронзов, пом дело 554

Кажите свему збору Израиљеву и реците: десетог дана овога мјесеца сваки нека узме јагње или јаре по породицама, по једно на дом. . . И чувајте га до четрнаестог дана овог мјесеца, а тада сваколики збор Израиљев нека га закоље увече” (12, 1. 3 и 6). Даље је забележено: „И нека узме крв од њега и покропи оба довратка и горњи праг на кућама у којима ће га јести” (12, 7). Јагњету се није смела сломити ни једна кошчица. „А крв она биће вам знак на кућама у којима ћете бити: и кад видим крв, проћићу вас, те неће бити међу вама помора, када станем убијати по земљи мисирској” (12, 13). Овај догађај и дан био је дан спасења, а спасење је доносило заклано јагње, чије је слављење вршено сваке године. И за овај празник је, дакле, везана жртва — заклано јагње или јаре које је морала свака кућа принети.

Код Јевреја је, као што је већ наглашено, постојало више врста жртава. Поред тога што их је било више на броју, оне су саме по себи биле доста компликоване. Скоро свака жртва је израз комплекса или већег сплета идеја, тако да је тешко повући строгу границу међу појединим мотивима. У јеврејском језику нема једне, опште речи за жртву, која би у својој етимологији обухватила све врсте мотива¹⁶). И поред комплексности идеја ипак би се у њиховим жртвама могла издвојити једна идеја, или један мотив, а то је уклањање греха помоћу жртве. Значи, жртвом се хтео уклонити грех, боље речено искупити га. Стога је врло важно да су жртве старог јудејства биле прожете и идејом искупљења¹⁷). Та идеја пратила је скоро све жртве, које су се приносиле у скоро свим важнијим догађајима њиховог живота. У основи искупитељских крвних жртава лежи мисао о смртној казни, коју би човек због својих грехова морао да искуси. Клањем жртве грехом оптерећени човек предаје смрти недужну животињу, да би она за њега, заступајући га, поднела смртну казну. Искупитељским жртвама човек треба да поправи оно што је сам погрешно. Свака жртва дакле има мање или више искупитељски карактер, уколико човек, свестан своје грешности, приноси Богу жртву ради искупљења¹⁸).

Старозаветне жртве човек не сме посматрати као неку чаролију, нити пак као нешто што није имало никакве везе са душевним стањем и расположењем оних који су их приносили: „Зато се заклек дому Илијеву да се неће очистити неваљалство дома Илијева никаквом жртвом ни приносом довијека” (1 Сам 3, 14). Због овога је у извесном смислу свака жртва поклон Јахвеу и аскетска радња, пошто је морала за човека да буде осетан губитак¹⁹). То се најбоље види из следећег примера: „Тада она три јунака продријеше кроз око Филистејски, и захватише воде из студенца Витлајемскога што је код врата, и донесоше и дадоше Давиду; али он је не хтједе пити, него је проли пред Господом. И рече: не дај Боже да бих то учинио. Није ли то крв оних људи, који не марећи за живот свој идоше. И не хтје

¹⁶) A. Wendel, Das Opfer in der altisraelitischen Religion, Leipzig 1927, 216

¹⁷) O. Schmitz, Die Opferanschauung des späteren Judentums und die Opferansagen des Neues Testamentes, Tübingen 1910, 17

¹⁸) D. Schötz, пом. дело 3

¹⁹) A. Wendel, пом. дело 190

пити” (2 Сам 23, 16, 17). Давид излива пред Јахвеа воду, коју је толико желео, када су му је војници с великом муком нашили, јер сматра да као човек није достојан напора који су уложили његови људи док су му воду прибавили. У овоме случају је вода била жртва. Овде видимо аскетски мотив у коме има и етичких елемената²⁰). Ово и чини разлику у идеји о приношењу жртве код многобожаца и Јевреја.

Код Јевреја при приношењу жртава обед је врло важан, управо обед је увек био спојен са жртвоприношењем. По правилу Богу су жртвовани на жртвенику само крв и маст, а људи су јели месо. Крв и маст су сматрани као најскупоценији део жртве. Само приликом великих празника Јахве је добијао све, целу животињу, или пак више њих. Тамо где се вршило приношење жртве ту се и јело и пило: „И сутрадан усташе рано принесоше жртве паљенице и жртве захвалне; и поседа народ, те једоше и пише, а после усташе да се играју” (2 Мој 32,6). Обед и жртвоприношење су били везани и већином су пратили један другог: „Тада накла Адоније оваца и волова и угајене стоке код камена Зоелета, који је код извора Рогила, и позва сву браћу своју, синове цареве, и све људе од Јуде слуге цареве” (1 Цар 1, 9). Једењем код Јахвеа установљена је заједница између Њега и гостију, а и међу самим гостима, што је за идеју жртве битно: „И узе Јотор таст Мојсијев и принесе Богу жртву паљеницу и принос; и дође Арон и све старешине Израилске, и једоше с тастом Мојсијевим пред Богом” (2 Мој 18, 12).

Израиљац је један део жртве што је приносио сам јео. Јер за појам обода на Истоку се неразвојно везује и представа заједнице и пријатељских односа у којима стоје учесници, како међу собом, тако и с оним који је приредио ручак. Израиљац је, дакле, приносио жртву Јахвеу, овај је жртву примао, и као знак да је примио сагорео је један део жртве. Али један део је Јахве дао ономе који је приносио жртву; овај је то јео као Јахвеов гост. Тако је потпуно успостављена обострана и фактички призната веза Бога и човека. Бог позива, јер је Његова кућа, Његов је и дар који је принет. Присутни једу за Божјом трпезом, а за ово је требало да се припреме освећењем²¹). Жртвени обед је био заједница међу људима, а и заједница људи с Богом. Приватна жртва без гостију није одговарала смислу и задатку жртвоприношења. Богослужбени акт изражавао је мисао да човек не Живи само за себе већ и за своје ближе и да ова заједница људи припада подручју над којим влада Бог. Жртвени обед изражава и мисао да су сви учесници браћа. Када Бог прима људе за свој сто, прима их у своје пријатељство²²). Због тога се може рећи да се срећа појединаца састојала у срећи заједнице, чији циљ је био заједница са Богом. Заједничким жртвеним обедима учесници учествују у божанској животворној сили. Постојао је на Истоку код старих народа па и у Израиљу уверење да учествовање у жртвеним обедима повећава са мом Божанству моћ и способност за благослов²³).

²⁰) Исто 199

²¹) J. Wellhausen, пом. дело 71

²²) W. Robertson, Die Religion der Semiten, Freiburg 1899.

²³) S Mowinchel, Religion und Kultes, Göttingen 1953, 104

За време пророка дошло је у извесном смислу до реакције против жртвоприношења. Реакција се огледала у жељи да се симболи замене самом суштином дела. Место приношења животиња и плодова земаљских тражило се да се Богу принесе чисто срце, по принципу да су правда и милост нешто више и угодније Богу, него што су крвне и бескрвне жртве²⁴). Реакција је дошла и због тога што су жртве потискивале истинску побожност. Преко пророка Бог је говорио да му жртве нису миле и да се права жртва састоји у унутрашњем и духовном животу човечијем. Кроз уста пророка сам Бог говори: „Шта ће ми мноштво жртава ваших? вели Господ. Сит сам жртава паљеница... Умијте се, очистите се, уклоните злоу дела својих испред очију мојих, престаните зло чинити” (Ис 1, 11. 16). У Књизи светог пророка Михеја пише: „Са чим ћу доћи пред Господа да се поклоним Богу вишњему? хоћу ли доћи преда њ са жртвама паљеницама? с теоцима од године?.. Показао ти је, човече, што је добро; и шта Господ иште од тебе осим да чиниш што је право и да љубиш милост и да ходаш смерно с Богом својим” (6, 6. 8). О овоме постоји наговештај и код Мојсија (5 Мој 10,12), али је та мисао у пророчко време јасније истакнута и већ наметана као потреба. Из наведених места се види да је пророчко време донело новину у односима између Бога и човека. Новина се састојала у томе што не тражи по сваку цену приношење жртава, него очишћење греха и без жртава. Значи, за пророке је опроштај грехова могао бити и без жртава. Бог опрашта ономе ко се већ почео борити против греха, и то сам од своје воље: „Ја, ја сам бришем твоје преступе себе ради, и греха твојих не помињем” (Ис 43,25). И код Псалмопевца се говори о духовној жртви: „Онда ће ти бити миле жртве правде, приноси и жртве паљенице; онда ће метати на жртвеник твоје теоце” (Пс 51, 19), овакве жртве су приносили побожни и одани људи Богу²⁵).

Битно религиозно расположење приликом жртава јесте радост учесника. У веселом расположењу, које је постало религиозно одушевљење, игра Давид пред ковчегом завета пре него што ће принети жртву. За Саула и све људе у Израиљу се каже: „И сав народ отиде у Галгал, и поставише онде Саула царем пред Господом у Галгалу, и онде принесоше жртве захвалне пред Господом. И провесели се онде Саул и сав Израиљ веома” (1 Сам 11, 15). О весељу приликом жртвоприношења Мојсије је записао: „И весели се пред Господом Богом својим ти и син твој и кћи твоја... на месту које изабере Господ Бог твој да онде настани име своје” (16, 11). О радости приликом жртвоприношења пророк Исаија каже: „Певаћете као ноћу уочи празника и веселићете се од срца као онај који иде са свиралом на гору Господњу, к стени Израиљевој” (30, 29). За Израиљце је била велика радост да приносе жртве у дому Јахвеовом, приликом којих се осећа заједница са Њим²⁶). Највеће осећање среће је морало да буде: имати Бога у својој средини и с Њим јести. Многе химне и псалми су могли настати као израз осећања заједнице коју је песник осетио при-

²⁴) А. Бронзов, пом дело 554

²⁵) Макарије Митрополит, Догматичко богословије, Срем. Карловци 1896, 263

²⁶) А. Wenchel пом дело 104

ликом жртвеног обеда. Жртва изазива код учесника свест да је Бог опет према њима милостив и да може да опрости. Мисао о измирењу је лако спајана са радошћу приликом жртвоприношења²⁷⁾.

Пророчка проповед није поговарала жртвеном култу, и ондашњем свештенству, које је имало интереса да све више прошири жртвени култ. Жртвени култ је опет носио опасност за верне, који су у њему врло лако могли да запостављају оно што је битно у религији и да очекују успех искупитељске жртве без свог личног покајања кроз послушност. Сличних захтева и потреба било је и раније, али пророчко доба обиловало је захтевима признавања кривице кроз покајање. Пророци су се борили да жртву прати лично покајање; желели су чисту жртву а не жртву која доводи до погрешне сигурности²⁸⁾. Они су устајали против устаљеног жртвовања и због тога што су својим пророчким даром видели нову жртву и оно што ће она тражити. Они су гледали у визији не само долазак Месије, него и величину и значај жртве коју ће Он учинити. И зато су тражењем праве и истинске жртве, жртвовања духом, хтели припремити, макар делимично, генерације које су требале да дочекају Месију, да живе с Њим, буду следбеници Његови и раде с Њим.

Приношене жртве у Старом завету нису биле, нити су могле бити праве и савршене. Оне су праслика и оријентациони наговештај праве и истинске жртве Новог завета. Старозаветна жртва је могла бити само символ жртве која ће доћи кроз голготско страдање, а коју ће Богочовек учинити за род људски. Ово стога што је после пада човек био способан само за симболичку жртву. У жртви коју је човек после пада био способан да приноси Богу је синтеза признања своје кривице, праведности казне, исказивања прошлости, а истовремено и захвалности за даровани живот, као и тежња за заједницом са Богом. Само таква жртва је у старозаветном смислу била човек био способан само з'а симболичку жртву. У жртву коју је чопотпуна жртва којом се остваривала старозаветна заједница између Бога и човека.

²⁷⁾ Исто 105

²⁸⁾ D. Schötz, пом. дело 120

ZUSAMMENFASSUNG

Dr. Nedeljko B. Grgurević

DIE ALTTESTAMENTLICHE OPFERGEMEINSCHAFT MIT GOTT

Das Ziel des Menschenlebens auf dieser Welt liegt, unter anderem, auch darin, dass er den Anteil am Gottes-Leben hat. Der Mensch soll zur Vereinigung mit Gott hinstreben. Hier wird über die alttestamentlichen Annäherungsmöglichkeit an Gott und über die Verwirklichung einer Verbundenheit mit Gott gesprochen.

Der alttestamentliche Mensch war sich seiner kleinen Möglichkeiten zur Einigung mit Gott bewusst. Und doch hat er mit den Versuchen, die Einigung mit Gott zu verwirklichen, nicht aufgehört. Er hat an die Gottes-Gnade geglaubt und deshalb hat er die Hoffnung nicht aufgegeben. Seine erfolgreichsten Versuche wurden bei den Gottesdienstlichen Versammlungen verwirklicht. Daher erörtert hier der Verfasser die Genesis des alttestamentlichen Opfers in allgemeinem, indem er in die Analyse der alttestamentlichen Opfergemeinschaft mit Gott eingeht.

РЕЗЮМЕ

Д-р Неделько Б. Гргурович

ВЕТХОЗАВЕТНАЯ ЖЕРТВА И СОЮЗ С БОГОМ

Цель жизни человека в этом мире, кроме всего, заключается еще и в том, чтобы стать сопричастником Божественной жизни. Человек должен стремиться к соединению с Богом. Здесь речь идет о ветхозаветных возможностях приближения к Богу и об осуществлении союза с Богом.

Ветхозаветный человек сознавал свои ничтожные возможности в смысле единства с Богом. Однако он никогда не оставлял стремления осуществить союз с Богом. Он верил в милость Божию и благодаря этому не терял надежду. Самые крупные его акции в этом смысле осуществлялись на богослужбных собраниях. Поэтому автор, в данной статье, излагает генезис ветхозаветной жертвы вообще, углубляясь в анализ ветхозаветного жертвенного союза с Богом.